

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

6. PŘEDNÁŠKA

Hospodářský vývoj USA ve 20. letech 20. století. Velká hospodářská krize v USA.

Bankovní krize v rámci Velké deprese

– opakované problémy v bankovním systému ve Spojených státech amerických v době Velké hospodářské krize. Problémy byly zapříčiněny nejdříve krachem na New York Stock Exchange v roce 1929, kdy banky přicházely o své investice, ale i o poskytnuté úvěry na nákup akcií. Docházelo k opakovaným bankovním runům (hromadným výběrům depozit), kdy Federální rezervní systém nedodával bankám potřebnou likviditu. Banky, neschopné vyplatit své klienty, krachovaly. Celkem asi jedna třetina ze všech bank zkrachovala. Na obranu proti runům byly zaváděny státní bankovní prázdniny, později na federální úrovni (viz Emergency Banking Act).

Civilian Conservation Corps (CCC)

– ve své době populární program veřejných prací uskutečněný v době New Dealu. Jeho prostřednictvím byla poskytována manuální práce mladým, nezaměstnaným mužům při zalesňování, v přírodních rezervacích, při budování a obnově státních a národních parků. Program byl ukončen v roce 1942.

Dust Bowl

– období prachových bouří ve Spojených státech amerických (například Oklahoma, Texas) ve 30. letech 20. století. Vlivem nevhodných metod používaných v zemědělství, dlouhodobé sucha a silných docházelo k odvátí úrodné půdy a vzniku prachových bouří. Hospodářské stejně jako ekologické ztráty byly velmi vysoké, lidé ze zemědělských oblastí migrovali za lepším pracovním uplatněním.

Easy-money policy

– expanzivní měnová politika Federálního rezervního systému (Fed), centrální banky Spojených států amerických ve 20. letech 20. století. Fed snižoval úrokové sazby, čímž zvyšoval nabídku peněz, podporoval tvorbu úvěrů v ekonomice pro vyšší spotřebu domácností a investice firem. To vedlo spolu s dalšími faktory k vyššímu hospodářskému růstu (viz Roaring Twenties). Negativním důsledkem bylo nafouknutí spekulativní bubliny na newyorské burze (viz krach na New York Stock Exchange).

Emergency Banking Act 1933

– první zákon prvního New Dealu určený ke stabilizaci bankovního sektoru po sérii bankovních runů (viz Bankovní krize). Ve snaze obnovit důvěru v americké banky, byly nařízeny první bankovní prázdniny na federální úrovni v délce čtyř dní. Dále byly veškeré banky včetně Federálního rezervního systému uzavřeny a měly být znovuotevřeny pouze ty, které prokázaly své finanční zdraví. V rámci dalšího zákona bylo představeno první federální pojištění bankovních vkladů. Opatření byla účinná, bankovní runy se objevovaly velmi omezeně.

Fordney-McCumberův celní sazebník

– restriktivní opatření v rámci obchodní politiky Spojených států amerických v roce 1922. Došlo ke zvýšení dovozních cel na vybrané zboží zejména z Evropy s cílem ochránit domácí průmyslové a zemědělské producenty. Evropské země reagovaly recipročním uvalením cel na americké zboží jako automobily nebo obilí. Byl nahrazen Smoot-Hawleyho celním sazebníkem.

Kodexy čestné konkurence

– podmínky výroby v amerických průmyslových odvětvích, které byly vypracovány na základě Zákona o národní průmyslové obnově. Byly vytvářeny samotnými regulovanými firmami. V rámci nich byly stanoveny produkční kvóty, minimální ceny, minimální mzdy, pracovní doba, byla omezena „nežádoucí“ konkurence.

Kodexy práce (fair labor standards)

– vytvořeny v rámci Fair Labor Standards Act v roce 1938. Byla garantována minimální mzda na federální úrovni, odměna za práci přesčas, ustanoven čtyřicetihodinový pracovní týden, zakázána dětská práce.

Krach na New York Stock Exchange v roce 1929

– rychlý propad cen akcií v důsledku masivních výprodejů ke konci října 1929. V druhé polovině 20. let se na americkém akciovém trhu vytvořila spekulativní bublina, která byla živena jak nehynoucím investičním optimismem, tak dostatkem finančních zdrojů pro nákup dalších akcií za účelem spekulace na jejich vyšší cenu. V průběhu 20. let se index akcií Dow Jones Industrial Average (DJIA) zvýšil desetkrát. Ke konci října 1929 propukla panika. Masivní výprodeje akcií a s nimi spojené rapidní poklesy cen snížily hodnotu DJIA o téměř polovinu. Na výprodejích se podílel i bankovní systém, jež v důsledku poklesu vlastního kapitálu a nedobytnosti půjčeného kapitálu čelil problémům s likviditou. Vlivem snížení bohatství se redukovala spotřeba domácností a investice firem. Krach způsobil všeobecný pesimismus prohlubující se s dalšími lety Velké deprese. Krach lze označit za počátek hospodářské recese, která se později rozvinula do Velké deprese.

New Era

– období hospodářské prosperity ve 20. letech 20. století v Evropě a Severní Americe, kdy se po první světové válce věřilo, že hospodářský růst je dlouhodobě udržitelný a významné recese již nemohou přijít. V roce 1929 a následujících letech Velké deprese se tato domněnka ukázala jako chybná.

New Deal (Nový úděl)

– program amerického demokratického prezidenta Franklina Delano Roosevelta, realizovaný mezi lety 1933–1940. Opatření programu reagovala na Velkou hospodářskou krizi. Mezi hlavní myšlenky patřila obnova hospodářského růstu, pomoc pro nezaměstnané nebo chudé, reformu finančního systému. Většinou je rozlišováno „prvních sto dní“ New Dealu jako období velmi rychlých legislativních změn, dále první New Deal (1933–1935) a druhý New Deal (1935–1940). Během období prvního New Dealu byla schválena mimo jiné opatření týkající se obnovy bankovního systému (viz Emergency Banking Act) či akciového trhu, snížení nezaměstnanosti (viz Civilian Conservation Corps), sociálních dávek, odstoupení od zlatého standardu (viz Klasický zlatý standard – viz 4. přednáška), regulace průmyslových (viz Zákon o národní průmyslové obnově) a zemědělských (viz Zákon o regulaci zemědělství) odvětví. Pro druhý New Deal byly typické mimo jiné zásahy v oblasti snižování nezaměstnanosti (viz Works Progress Administration), určování minimální mzdy a pracovních podmínek (viz kodexy práce), vlivu odborů a sociálního pojištění. Mnohá opatření New Dealu byla rušena v období 30. let a zejména v období druhé světové války.

Politika izolacionismu

– zahraniční politika Spojených států amerických v 20. a 30. letech 20. století, která kombinovala minimální angažovanost v zahraničních záležitostech s protekcionismem (viz Fordney-McCumberův celní sazebník a Smoot-Hawleyho celní sazebník). Důvodem byla snaha soustředit se na domácí politiku a ekonomiku a politický a společenský nesouhlas se zapojením Spojených států amerických do další světové války, resp. války v Evropě. V dlouhodobé perspektivě americký izolacionismus zakotvovala Monroeova doktrína z roku 1823 v podstatě definující západní polokouli (americký kontinent) jako sféru amerického vlivu, do níž evropské země nesmějí zasahovat. Spojené státy americké prohlásily, že nebudou zasahovat do vojenských střetů v Evropě, pokud neohrozí jejich bezpečnost.

Roaring Twenties (Golden Twenties)

– období hospodářského růstu, stabilních cen, nízké nezaměstnanosti ve 20. letech 20. století. Hospodářská expanze se opírala o spotřebu domácností spojenou s počátky konzumní společnosti, investice firem do moderních technologií a masové výroby, růst vývozu do zahraničí. Ve společnosti se prosazoval moderní styl života spojený s předměstím, zbožím dlouhodobé spotřeby (automobil, telefon, rádio, spotřebiče), moderní pojetí rodiny, nezávislejším postavením ženy, masovou zábavou (rádio, kina, jazz, sport) a prohibicí.

Rooseveltova recese (recese 1937–1938)

– období hospodářského poklesu ve Spojených státech amerických mezi lety 1937–1938. V důsledku redukce pracovních a dalších projektů New Dealu a restriktivní měnové politiky došlo v polovině roku 1937 k prudkému poklesu hospodářského růstu a růstu nezaměstnanosti. Americká vláda reagovala navýšením financování a rozšířením veřejných projektů. V polovině roku 1938 došlo ke zlepšení, ovšem bez snížení nezaměstnanosti. Tu se podařilo redukovat až se vstupem Spojených států amerických do druhé světové války (viz 8. přednáška).

Smoot-Hawleyho celní sazebník

– restriktivní opatření v rámci obchodní politiky Spojených států amerických v roce 1930. Došlo ke zvýšení cel u více jak 20 tisíc dováženého zboží na rekordně vysokou úroveň. Cílem bylo ochránit domácí producenty, udržet domácí pracovní místa a regulovat zahraniční obchod v době Velké deprese. Stejně jako dříve u Fordney-McCumberova celního sazebníku, odvetná opatření ze strany amerických obchodních partnerů záhy následovala. Důsledkem byla výrazná redukce amerického zahraničního obchodu, obdobně i světového. V souvislosti s Velkou depresí je uváděn jako jeden z faktorů jejího prohloubení. Byl ukončen uzavíráním dvoustranných obchodních dohod od roku 1934.

Správa údolí řeky Tennessee (Tennessee Valley Authority – TVA)

– organizace vytvořená v době prvního New Dealu v roce 1933. Měla poskytovat regionální hospodářskou pomoc údolí řeky Tennessee a okolním státům. Konkrétně se jednalo o regulaci vodních toků, jejíž pomocí mělo být zabráněno záplavám. Byly stavěny přehrad s vodními elektrárnami, které generovaly elektrickou energii. V neposlední řadě měla být s její pomocí redukována nezaměstnanost. Existuje do dnešní doby.

Velká hospodářská krize (Velká deprese)

– nejdelší, nejhlubší a nejrozšířenější deprese ve 20. století. Období hospodářského propadu, vysoké nezaměstnanosti, deflace, protekcionismu, propadu zahraničního obchodu mezi lety 1929–1933 (tradiční datace dle vývoje ve Spojených státech amerických, v jiných zemích se časové ohraničení může lišit). Ve Spojených státech amerických lze za její počátek (zjednodušeným pohledem) označit krach na newyorské burze v roce 1929. Krize byla dále prohloubena závažnými problémy v bankovním systému, propadem zemědělské a průmyslové produkce, dlouhotrvajícím spotřebitelským a podnikatelským pesimismem a obchodním protekcionismem (viz politika ožebračování svého souseda). Ve Spojených státech amerických hospodářský cyklus dosáhl svého dna na počátku roku 1933. V některých zemích bylo i díky zásahům státu dosaženo předkrizových úrovní produkce před začátkem druhé světové války (viz 8. přednáška), avšak negativní dopady Velké deprese jako vysoká nezaměstnanost přetrvaly v mnoha zemích do počátku druhé světové války.

Work Progress Administration (WPA)

– jedna z největších organizací New Dealu poskytující zaměstnání milionům Američanů. Projekty veřejných prací se týkaly budování veřejných budov, silnic, dětských hřišť, parků, mostů atd. Na financování projektů se podílela i místní samospráva a vláda. Organizace byla zrušena v roce 1943.

Zákon o národní průmyslové obnově (National Industrial Recovery Act – NIRA)

– zákon umožňující americké vládě regulaci průmyslových a obchodních odvětví s cílem dosáhnout vyšších cen finální produkce (tedy vyšších zisků pro firmy), stimulovat průmyslovou výrobu, snížit vysokou nezaměstnanost. Schválen v rámci prvního New Dealu v roce 1933. Zaměstnanci získali právo na odbory, kolektivní vyjednávání. Pracovní podmínky a mzdy byly regulovány. Klíčovou federální organizací dohlížející na vytváření a dodržování kodexů čestné konkurence byla Národní správa pro obnovu. Kodexy byly vytvářeny samotnými firmami v daném odvětví, v praxi docházelo ke kartelovým dohodám a nezákonné koluzi. Byl ustanoven program veřejných prací. NIRA byl prohlášen za protiústavní a zrušen v roce 1935.

Zákon o regulaci zemědělství (Agricultural Adjustment Act – AAA)

– zákon schválený v rámci prvního New Dealu v roce 1933. Omezoval rostlinnou a živočišnou výrobu v americkém zemědělství s cílem dosáhnout vyšší ceny finální produkce a tedy vyšších příjmů pro zemědělce. Farmáři dostávali finanční kompenzace za nevyužitá pole nebo vybitá stáda. Byl prohlášen za protiústavní a zrušen v roce 1936.

Zákon o sociálním zabezpečení (Social Security Act)

– zákon schválený v roce 1935 (druhého New Dealu). Ustanovil federální sociální dávky pro Američany, kteří vlivem například chudoby, stáří, nezaměstnanosti, neměli dostatečně vysoké příjmy. Jednalo se o první pokus zavedení záchranné sociální sítě.